

İLK TÜRKMEN GENERAL VE KATILDIĞI TARİHİ OLAYLAR / HISTORICAL EVENTS OF THE FIRST TURKMEN GENERAL

Muratgeldi SÖYEGOV*

Özet

Makalede 1918-1920 yıllarında Türkmenistanda gerçekleşen tarihî olaylardan söz edilerek o dönemdeki İç savaşlarda Türkmenler ve İngilizler münasebetinin bazı özellikleri ortaya koyuluyor.

Anahtar kelimeler: Dram, Baş kahraman, Sosyal çevre, Askerî misyon.

Abstract

In article against the historical events occurring in Turkmenistan in 1918-1920, it is told about some parties of Turkmen-English relations during Civil war.

Key words: Drama, The protagonist, Social environment, Military mission.

Geç dönem Türkmen edebiyatında ilk romancılarından biri olarak tanıtan *Ata Govşudov*'un (Kauşutov, 1900 – 1953) 1922 yılında “Zakaspi Cephesi veya Oraz Serdar” adıyla kaleme aldığı dram aynı senede Aşkabat'ta sahnelenmiş ve uzun süre değişik tiyatrolarda oynanmıştır. Eserin baş kahramanı Serdar ve dönemin sosyal çevresi ele alınmaktadır.

Başkent San-Petersburg ve Moskova'da gerçekleşen 1917 yılı Şubat ve Ekim Devrimleri'nin etkisiyle uçsuz bucaksız Rusya topraklarında, Birinci Dünya Savaşı (Büyük Savaş) biter bitmez iç Savaşlar yani halk hareketleri başlamıştır. O dönemde Rusya'nın Türkistan Ülkesi'ni *Hazar Ötesi Bölgesi* (Zakaspi Oblastı daha sonra Türkmen Oblastı) adını taşıyan Türkmenistan'da Rusların yönetiminde oluşan yerli Hükümet hızla değişiyordu. Çarlık Rusya gerçekten çökmüştü ama yerine sürekli bir sürele idare etmek imkanı olan tek bir hükümet Zakaspi'de hiç kurulamamıştı.

Ruslar, tüm yurtda olduğu gibi Hazar Ötesi Bölgesi'nde de genellikle ‘*Aklar*’ ve ‘*Kızıllar*’ olarak ikiye ayrılmıştı. Türkmenlerin o dönemde önde gelen temsilcileri – ‘Aklar’ın veya ‘Kızıllar’ın tarafında savaşmış olmalarına rağmen- kendi başlarına millî bir hükümet ve ardından millî devlet kurmak istiyorlardı. Merkez olarak Aşkabat'ta ve Büzmeyin (şimdiki Abadan), Kızıllarbat (şimdiki Serdar), Krasnovodsk (şimdiki Türkmenbaş) gibi şehirlerde Hükümetin hızlı bir şekilde elden ele geçmiş olmasına rağmen Çarcov (şimdiki Türkmenabat), Kerki (şimdiki Atamurat), Kuşku (şimdiki Serhedabat) gibi şehirlerde Bolşeviklerden oluşan Sovyet Hükümeti hiç çökmeyecek şekilde devam ediyordu. Turkmenistan tarihinde 1917-1920 yılları “İki ve /veya Çok Hükümet Dönemi’ olarak vasıflandırmak daha doğru gibi görünmektedir .

---

* Akad. (Ord.) Prof. Dr. Muratgeldi Söyegov, Türkmenistan İlimler Akademisi'ne bağlı Millî Elyazmalar Enstitüsü'nün Baş Araştırmacısı. Aşkabat / Türkmenistan. msöyegov@gmail.com

Emperyalist devletler arasında Büyük Britanya (İngiltere) Rusya’da özellikle Hazar Ötesi Bölgesi’nde (Aşkabat merkez olarak Türkmenistan’ın şimdiki Ahal, Balkan ve Marı vilayetlerinde) gerçekleşen bu çok karmaşık olaylara özellikle Bolşeviklerin (Kızıllar’ın) hakimiyetine sessiz bir tanık olarak bakamıyordu. Çünkü Türkmenistan, İngiltere’nin o dönemde sömürgesi olan Afganistan ve Hindistan’a daha yakın bir coğrafyada yer almaktadı. İngilizleri, Rusya’da özellikle Türkmenistan’da gerçekleşen olayların etkisiyle benzer olayların Afganistan ve Hindistan’da meydana gelebilme olasılığı korkutuyordu. İkincisi ise tüm İtilaf devletleriyle beraber Almanya’ya karşı savaşlarda Rusya ile müttefik olan Birleşik Krallığı (Büyük Britanya ve İngiltere’yi), Osmanlı-Alman kuvvetlerinin – eğer Bakü’yü (Azerbaycan) tamamıyla ele geçirirlerse Hazar Denizi’nin üstüyle gelerek– ilk Türkmenistan’ı ardından ise Afganistan ve Hindistan’ı işgal edebilmesi endişeye düşürüyordu.

Bu ve bazı diğer nedenlerden dolayı Türkmenistan’ın yakın komşusu İran’ın Meşhet şehrinde Major-General (Tümgeneral) Sir Wilfred Malleson’un (1866 – 1946). Rusça kaynaklarda şahsî ismi Kirilce Генерал Сэр Улфред Маллесон olarak geçer) kumandanlığında [Foto.] çalışan Britanya Askerî Misyonu faaliyete başlamıştı. Rusların, *Funtikov*’un baş bakanlığındaki Hükümetinin resmî davetiyle İç Savaşlarda ‘Aklar’ı desteklemek için 12 Ağustos 1918 yılında Artık demir yol istasyonunun yanında İran sınırından Türkmenistan’a geçen İngiliz Kuvvetlerine General Wilfred Malleson’un kendisi kumandanlık yapıyordu. Yurda gelen, 700 civarındaki İngiliz Ordusu’nun sadece subayları askerleri tamamıyla Hindistanlı idi. İngiliz Kuvvetlerinin Karargâhı, Türkmenistan’da kazandığı günahlardan korkarak daha sonra, 1922 yılında kendi ad ve soyadını *Ronald Sinclair* (Рональд Синклер) olarak değiştiren Captain (Yüzbaşı) *Reginald Teague-Jonles*’in (Kirilce: Рэджинальд Тиг-Джонс, 1890–1988) başkanlığında Aşkabat’ta yerleşmişti. (Parantez arasında bunu da belirtelim ki 98 ise yıl yaşamış olan bu İngiliz casusun, önceki gerçek ad ve soyadı *Reginald Teague-Jonles* olarak kendisi öldükten sonra basılan ‘Hatıralar’ında yazılmıştır).

Evet o kısa dönemde yapılan resmî ve resmî olmayan görüşmelerde Britanya Krallığının Askerî Kuvvetlerine Türkmenistan’da çoğunlukla *Captain Reginald Teague-Jones* (Ronald Sinclair) temsilcilik ediyordu. Aşkabat’taki Britanya Askerî Misyonu için çalışanlar olarak değişik kaynaklarda Captain *Earnest D. Preston* (E. D. Престон), Captain *J.B. Haines* (Дж. Б. Хейнс), Captain *Sydney Jarvice* (С. Джарвис), Major (Binbaşı) *F. M. Baily* (Ф.М. Бэйли), Captain *L.V. Blacker* (Л.В. Блэкер), Captain *D. McCartney* (Д. Маккартни), Captain *C.H. Ellis* (К. Эллис), Captain *Gordon* (Гордон) gibi İngiliz subaylarının adı geçmektedir. Bazı tarihçiler bu dönemde ‘Kızıllar’ın (Bolşeviklerin), Türkmenistan’da 26 tane Bakü komiseri ve 9 tane Aşkabat komiseri gibi önde gelen rehberlerinin ‘Aklar’ tarafından kurşunlanarak öldürülmesinde Britanya Askerî Misyonu’nun da suçlusu olarak tesbit edildiğini de bilmek gerekir.

Hazar Ötesi Bölgesi Türkmenleri, 1879 ve 1881 yılları Göktepe savaşlarının kahraman kumandanı *Tıkma Serdar*’ın oğlu Birinci Dünya Savaşı’na (Büyük Savaş) albay olarak katılan General *Oraz Serdar*’ın (Uraz Han Serdar, 1871 – 1929) Başbakanlığı sırasında [foto. 1] 1918 yılı güzünde Aşkabat yakınları Büzmeyin’de (şimdiki Abadan) ‘Müslüman Komitesi’ adıyla bir Millî Türkmen Hükümeti kurdular. Bu Hükümet 1918 yılı Eylül – Aralık aylarında resmî yayın organı olarak Türkmence ve Azerice ‘Dan Yıldızı’ adıyla bir gazete çıkarttı. Türkmen bakanların arasında *Nikolay Karaşhanoğlu Yomudsky*, övey kardeşler *Bekgi* ve *Kakacan Berdiyevler*, *Seyitmurat Övezbayev*, *Hocageldi Hacimuradov* gibi tanınmış kişiler de vardı. *Funtikov*, *Drujkin*, *Lazerev* gibi Rusların Aşkabat’ta kendi başına kurdukları hükümetlerde de bazı Türkmenler yerli halkın temsilcileri olarak görevlendiriliyorlardı. Ancak bu hükümetler ister istemez İngilizlerin etkisi altında kalmışlardı.

Yerli halkın, bölgede 'Ak Ordu'ya baş kumandanlık yapan ilk Türkmen General Oraz Serdar gibi ünlü temsilcileri (1920 yılında Türkmenistan'da İç Savaşlar'ın başarısız geçmesinden sonra Oraz Serdar dış ülkelere gitti ve 1929 yılında Belgrad'da öldü) kendi maksatlarına erişmek yolunda İngilizlerden büyük yardımlar beklemiştiler. 'Türkmen Sovyet Ansiklopedisi'nin 6. cildinde verilen bilgiye göre General Oraz Serdar, 19 Kasım 1918'de Rus Çarı'nın önceki Murgab Malikanesi'nin Bayramali'deki idare binasında (Foto. 3) General *Wilfred Malleson*'la karşılaşarak sözleşme yapmış ve Buhara Emiri'nin adına, O'nu Buhara devletinin 'Nişan-i Dar-üs-Saltan-i Buhara-i Şerif' (Foto. 4) adlı nişanıyla ödüllendirmiştir. Ama Türkmenlerin, İngilizlerden istedikleri olmamıştı: Britanya Askerî Misyonu verdiği sözde sonuna kadar durmadı.

İngilizler 'Ak Ordu'ya ve Türkmen Cüneyit Han'ın Basmacılarına sadece silah veriyorlardı. Yerine ise üç ayda ödemeyi vatandaşa vadederek yurttan çıkardığı mallar için bölgede dağıttığı 15 milyon rublelik tahvili de bu güne kadar ödememiştir (Foto. 5).

'Kızıllar', 'Aklar'ı yenmeye başlayınca İngiliz Ordusu'su çoğunlukla Nisan 1919 yılında Türkmenistan'ı terk etti. En son yabancı askerî birlikler bir yıl geçer geçmez tamamıyla 1920 yılında Krasnovodsk'den Hazar Denizi'nden gemiyle Rusya ve İran'a çekildiler.

Ne yazık ki Ata Govşudov'un "Zakaspi Cephesi veya Oraz Serdar" dramının metni, 1920'li yıllarda kaybolarak günümüze kadar korunmamıştır. Ondan dolayı yazımızda sadece o dönemde meydana gelerek baş kahramanın sosyal çevresini oluşturan tarihî olaylardan bahsetmek zorunda kaldık. O bir yandan ise dram aslında bu olayların edebî yansıması olarak gerçekleştirilmiştir.

FOTOĞRAFLAR

Foto. 1- Türkmen General Oraz Serdar
(Fotograf, Belgrad'da hayatının son yıllarında çekilmiş olabilir)

Foto. 2- İngiliz General Wilfred Malleon

Foto. 3- Eski Çar Malikanesi'nin Bayramali'deki idare binasının bugünkü görünüşü

Foto. 4- Nişan-i Dar-üs-Saltan-i Buhara-i Şerif

Foto. 5- Britanya Askerî Misyonu'nun, Hazar Ötesi Bölgesi'nde ele geçirdiği mallar için dağıttığı tahvilin 500 rublelik bir tanesi